

ЮРИСДИКЦІЙНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ МІНОРИТАРНИХ АКЦІОНЕРІВ

JUDICIAL PROTECTION OF MINORITY SHAREHOLDERS' RIGHTS AND INTERESTS

Линник О.А., аспірантка кафедри цивільного права

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджується проблематика судового захисту прав та інтересів міноритарних акціонерів. Акціонери, які володіють незначними частками у статутному капіталі, можуть опинитися у становищі, коли їхні права на участь в управлінні та доступ до інформації фактично обмежуються, а можливості впливу на прийняття рішень є мінімальними. Основним механізмом захисту у таких випадках є можливість оскарження рішень органів управління юридичної особи в суді за умови порушення прав чи законних інтересів акціонера.

Судова практика у цій сфері демонструє поступове формування підходів, які визнають, що корпоративні права акціонерів не зводяться виключно до права голосу. У деяких рішеннях суди зазначають, що участь у загальних зборах передбачає можливість акціонерів обговорювати питання порядку денного, вносити пропозиції та впливати на позицію інших учасників, навіть якщо частка акціонера є незначною. Водночас в інших справах суди обґрунтовують свою відмову у задоволенні позову акціонера через те, що для успішного захисту необхідно довести конкретне порушення прав чи інтересів, а не лише формальне недотримання процедур, передбачених законом або статутом. Такий підхід спрямований на забезпечення справедливого балансу між інтересами більшості та меншості та запобігання зловживанням правом на судовий захист.

Окрему увагу приділено спорам, що виникають у зв'язку з примусовим викупом акцій міноритарних акціонерів (сквіз-аут). У цих випадках міноритарні акціонери зазвичай оскаржують умови викупу та справедливість визначеної ціни. Суди по-різному підходять до вирішення таких спорів: з одного боку, визнають право на компенсацію у разі заниження вартості акцій, з іншого – схильні вважати самі процедури сквіз-ауту такими, що не підлягають оскарженню. Це свідчить про потребу у подальшому розвитку судової практики та вдосконаленні механізмів захисту міноритарних акціонерів.

Ключові слова: корпоративні спори, міноритарні акціонери, сквіз-аут, примусовий викуп акцій.

This article examines the issue of judicial protection of minority shareholders' rights and interests. Shareholders with minor stakes in a company's authorized capital often find their rights to participate in management and access information effectively limited, with minimal ability to influence decision-making. The primary mechanism for protecting these rights is the ability to challenge the decisions of a legal entity's management bodies in court, provided that the shareholder's rights or legal interests have been violated.

Judicial practice in this area demonstrates a gradual shift towards recognizing that shareholders' corporate rights are not limited solely to the right to vote. In some rulings, courts have noted that participation in general meetings includes the opportunity for shareholders to discuss agenda items, make proposals, and influence the positions of other participants, even if their stake is insignificant. At the same time, in other cases, courts justify their refusal to grant a shareholder's claim by stating that successful protection requires proof of a specific violation of rights or interests, not just a formal procedural non-compliance with the law or charter. This approach aims to strike a fair balance between the interests of the majority and the minority and to prevent the abuse of the right to judicial protection.

Special attention is given to disputes arising from the compulsory buyout of minority shareholders' shares (squeeze-out). In these cases, minority shareholders typically challenge the buyout terms and the fairness of the determined price. Courts have taken different approaches to resolving these disputes: on one hand, they recognize the right to compensation if the share value is understated, while on the other, they tend to consider the squeeze-out procedures themselves as not subject to challenge. This highlights the need for further development of judicial practice and improvement of the mechanisms for protecting minority shareholders.

Key words: corporate disputes, minority shareholders, squeeze-out, compulsory share buyout.

Захист прав міноритарних акціонерів є однією з важливих проблем корпоративного права України. Історично сформована модель корпоративного врядування, що базується на домінуванні мажоритаріїв, разом із нестабільністю інституційного середовища, створює сприятливі умови для корпоративних конфліктів. Інтереси власників контрольного пакету акцій часто вступають у протиріччя з інтересами міноритаріїв, які, володіючи незначною часткою капіталу, ризикують бути повністю усуненими від управління та позбавленими можливості реалізувати свої корпоративні права. Актуальність цієї теми посилюється в контексті євроінтеграційних прагнень України та необхідності гармонізації національного законодавства із Директивами Європейського Союзу, що вимагає забезпечення ефективних механізмів захисту інвестицій. Метою цієї статті є комплексний аналіз сучасних підходів до захисту прав міноритарних акціонерів в Україні з урахуванням актуальної судової практики. Проблематику захисту прав та інтересів акціонерів досліджували у своїх роботах такі науковці, як: О. М. Вінник, О. В. Кологойда, О. В. Паплик, А. В. Попова, В.С. Щербина, І. В. Спасибко-Фатєєва та інші.

Правовий статус акціонерів, у тому числі міноритарних, визначається насамперед Законом України «Про акціонерні товариства» (далі – Закон про АТ). Окрім цього, у ч. 3 ст. 96-1 Цивільного кодексу України визначено складові елементи корпоративних прав, а саме:

- брати участь в управлінні юридичною особою у порядку, визначеному установчим документом, крім випадків, встановлених законом;
- брати участь у розподілі прибутку юридичної особи і одержувати його частину (дивіденди), якщо така юридична особа має на меті одержання прибутку;
- у випадках, передбачених законом та установчим документом, вийти з юридичної особи;
- здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, паїв та інших об'єктів цивільних прав, що засвідчують участь у юридичній особі, у порядку, встановленому законом;
- одержувати інформацію про діяльність юридичної особи у порядку, встановленому установчим документом;
- одержати частину майна юридичної особи у разі її ліквідації в порядку та у випадках, передбачених законом, установчим документом (право на ліквідаційну квоту).

Ключовим механізмом захисту порушених прав міноритаріїв є можливість оскарження рішень загальних зборів. Відповідно до статті 61 Закону про АТ, акціонер має право оскаржити рішення, ухвалені загальними зборами, якщо воно порушує його права або охоронювані законом інтереси. Цей спосіб покликаний захистити немайнові права учасників товариств [1, с. 318]. Проте, як показує практика, формальні порушення не завжди є підставою для задоволення позову такого акціонера, якщо не доведено реального порушення прав. Судова практика в Україні демонструє неоднозначність у підходах до захисту прав міноритаріїв, хоча деякі рішення свідчать про формування прогресивних тенденцій.

Цікавою у цьому контексті є позиція Верховного Суду у справі за позовом міноритарного акціонера до ПрАТ «Одеський автоскладальний завод» (справа № 916/1143/21). У цій справі позивача, що володів пакетом акцій у розмірі приблизно 2,0368%, не допустили до участі в загальних зборах, на яких вирішувались ключові питання діяльності товариства. Верховний Суд підкреслив, що *«позивачу не може бути відмовлено у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування з прийнятих загальними зборами учасників (акціонерів, членів) рішень, оскільки вплив учасника (акціонера, члена) на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням»* [2]. На думку суду, перед голосуванням учасники обговорюють питання, вносять пропозиції та виступають, і ці дії можуть вплинути на думку інших акціонерів. Таким чином, навіть власник невеликої частки може переконати інших змінити свою позицію і, як наслідок, вплинути на результат голосування. Тому, якщо акціонера незаконно позбавили можливості взяти участь у зборах, розмір його частки не має значення. Сам факт позбавлення права на участь в обговоренні є достатньою підставою для оскарження рішень зборів. Отже, суд фактично заклав підвалини доктрини «правомірного очікування», за якою навіть міноритарії з незначною часткою має право очікувати гарантій прозорості та легітимності процедур, що передують голосуванню.

При цьому, за словами Верховного Суду, *«метою отримання судового захисту шляхом визнання недійсним саме рішень наглядової ради та / або рішень загальних зборів акціонер не може абстрактно та загально посилаючись на порушення свого права на участь в управлінні, а має обґрунтувати конкретне несправедливе обмеження (порушення) його безпосередніх прав чи інтересів прийнятими рішеннями, що оскаржується, а також співмірність обраного способу захисту (відновлення становища, яке існувало до прийняття оскаржуваного рішення) зі ствердженням порушенням»* [2]. Отже, що акціонер, який оскаржує рішення, повинен довести, що існує безпосередній зв'язок між оскаржуваним актом та фактичним порушенням його прав. Це рішення змістило акцент з кількісної ваги голосу на якісну сторону реалізації корпоративних прав, унеможливаючи повне домінування мажоритаріїв.

Іншим прикладом, що демонструє зміну судової практики у справах за позовами міноритарних акціонерів, є справа за позовом власника 0,000644% до ПАТ «Проскурів» (справа № 924/881/20), де оскаржувалися рішення загальних зборів, скликаних наглядовою радою, що сама була обрана на підставі попередніх, уже визнаних недійсними, рішень. Верховний Суд підтвердив, що формування порядку денного неправомочним органом може поставити під сумнів легітимність усіх подальших рішень. Однак ключовим висновком стало уточнення: захист можливий лише за наявності «охоро-

нюваного законом інтересу», а не лише будь-якого формального порушення [3]. Цей висновок ґрунтується на правовій позиції, сформованій Конституційним Судом України у рішенні від 01.12.2004 №18-рп/2004 (справа №1-10/2004), де «охоронюваний законом інтерес» визначено як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, яке є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [4].

Окрему категорію корпоративних спорів в українській судовій практиці становлять конфлікти, що виникають при реалізації механізму примусового викупу акцій, відомого як сквіз-аут. Суть механізму полягає в наданні особі (або групі афілійованих осіб), яка володіє 95% і більше простих акцій товариства, права вимагати обов'язкового продажу решти акцій міноритарними акціонерами. Хоча сквіз-аут покликаний спростити структуру власності та управління акціонерними товариствами, на практиці він спричинив значну кількість позовів, у яких міноритарії оскаржують справедливості викупної ціни та дотримання законності процедури.

Основний аргумент міноритарних акціонерів полягає в тому, що запропонована викупна ціна, визначена мажоритарієм або залученим ним оцінювачем, часто не відповідає реальній ринковій або справедливій вартості акцій. Такі дії кваліфікуються як порушення конституційного права власності, закріпленого статтею 41 Конституції України, а також статті 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які гарантують мирне володіння майном.

Судова практика у цій сфері демонструє різні підходи. З одного боку, суди послідовно підтверджують право міноритарія на оскарження умов сквіз-ауту. У таких позовах позивачі вимагають не лише визнання викупної ціни несправедливою, а й стягнення додаткової компенсації, яка включає різницю між фактично виплаченою сумою та реальною ринковою вартістю акцій, а також інфляційні втрати та 3% річних [5]. З іншого боку, в окремих випадках суди схильні розглядати сквіз-аут як незворотну та завершену корпоративну дію, яка не підлягає перегляду [6, с. 60]. Така невизначеність правозастосування знижує передбачуваність для інвесторів та створює ризик зловживання з боку мажоритарних акціонерів, що підриває довіру до інститутів корпоративного права.

Таким чином, на основі аналізу судової практики, можна стверджувати, що сучасна українська модель захисту прав акціонерів перебуває на етапі розвитку, шукаючи баланс між інтересами мажоритаріїв і міноритаріїв. Судова практика демонструє поступове усвідомлення, що корпоративні права міноритарія не зводяться лише до формальної можливості проголосувати, а охоплюють ширший комплекс процесуальних та матеріальних гарантій, зокрема право на участь у зборах, на отримання інформації та на справедливую компенсацію.

При цьому Верховний Суд послідовно акцентує на необхідності встановлення прямого зв'язку між оскаржуваним рішенням органу управління юридичної особи та порушенням прав чи інтересів акціонера, відмовляючись визнавати недійсними рішення загальних зборів лише через формальні відхилення від статутних вимог. Цей підхід відповідає принципу забезпечення справедливого балансу між правами учасників товариств, а також спрямований на запобігання зловживанням правом на судовий захист.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корпоративне право України: підручник. В. В. Луць та ін.; за заг. ред. В. В. Луця, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України. К.: Юрінком Інтер, 2010. 379 с.
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12.01.2023 (справа № 916/1143/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108553366>.
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 10.11.2021 (справа № 924/881/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101472929>.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.
5. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 15.11.2022 (справа № 910/13936/21).
6. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107715574>.
7. О. Кологойда, К. Полосенко. Способи захисту прав міноритарних акціонерів у спорах про обов'язковий продаж акцій. (2023). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 126(2), С. 54-62.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.09.2025
Дата публікації: 26.09.2025